

10.1 Aard van de toets

De Letterkennistoets 2 meet in hoeverre kinderen in mei van groep 2 letters kennen of anders gezegd in hoeverre ze klanken aan letters kunnen koppelen. Letterkennis werd vroeger beschouwd als de beste voorspeller van woordherkenning in groep 3. Later is uit onderzoek gebleken dat fonologisch bewustzijn en benoemsnelheid sterk met woordherkenning in groep 3 samenhangen (goede voorspellers zijn) en dat de invloed van letterkennis op woordherkenning niet groot is. Dit betekent niet dat letterkennis onbelangrijk is. Voor de ontwikkeling van het fonologisch bewustzijn is letterkennis zelfs van groot belang. Kinderen die in groep 2 een aantal letters leren, worden zich meer bewust van het bestaan van afzonderlijke klanken in woorden en leren zo letters functioneel kennen. Dit geldt vooral voor de eerste en laatste letter van een woord en voor de begin- en eindklank van dat woord. Deze letters en klanken begrenzen het begin en het eind van woorden en hangen samen met het bewustzijn dat taal uit woorden bestaat. Bij het leren lezen speelt functionele letterkennis uiteraard een belangrijke rol. Bij de elementaire leeshandeling leren kinderen immers om letters aan klanken te koppelen, deze klanken één voor één uit te spreken en ze samen te voegen tot een woord. Het is bekend dat kinderen in groep 3 vaak veel moeite hebben met het snel verklanken van letters en het samenvoegen of synthetiseren van klanken tot woorden.

De Letterkennistoets 2 bestaat uit 21 opdrachten of items. Bij elk item krijgen de kinderen de opdracht om uit een rij van 22 letters die letter te omcirkelen die de leerkracht fonetisch uitspreekt. De toets meet in hoeverre de kinderen in staat zijn om de volgende klanken aan de juiste letters te koppelen: /b/, /a/, /h/, /d/, /r/, /e/, /m/, /p/, /z/, /w/, /o/, /g/, /t/, /f/, /l/, /i/, /n/, /k/, /j/, /u/ en /v/. De letter 's' wordt als oefenitem gebruikt, terwijl de letters 'c', 'q', 'x' en 'y' buiten beschouwing zijn gelaten.

De Letterkennistoets 2 bestaat uit deze handleiding, vijf afnamebladen, een afdekblaadje en een scoringsformulier. De toets kan in mei van groep 2 worden afgenomen.

10.2 Aanwijzingen voor de afname

Hieronder staan enkele algemene en een aantal specifieke aanwijzingen voor de toetsafname. De specifieke aanwijzingen hebben betrekking op de voorbereiding en afname van de toets.

10.2.1 Algemene aanwijzingen

- Bestudeer deze handleiding en aanwijzingen voor de afname van de toets. Lees de toets met de opdrachten of items van tevoren zorgvuldig door. Bekijk ook het scoringsformulier.
- Kopieer voor afname de set van vijf afnamebladen voor elke leerling die u gaat toetsen.
- Neem de toets individueel of in een groepje van vier kinderen af in een lokaal dat niet gehorig is en goed verlicht.
- Neem de toets bij voorkeur 's ochtends af, want dan is de concentratie van de kinderen het grootst.
- De toets wordt niet in gedeelten afgenomen.

- Aan de afname van de toets gaat een instructie van enkele minuten vooraf. Volg deze instructie (zie de Specifieke aanwijzingen) nauwkeurig. Zorg er voor dat het kind (het groepje) u begrijpt. Herhaal uw uitleg zo nodig in iets andere woorden.
- Na de instructie voert het kind (het groepje) de items zelfstandig uit. U helpt dan niet meer en laat niet merken of een letter goed of fout is. U mag de instructie wel herhalen als dat nodig is. De afnametijd bedraagt in totaal ongeveer zeven minuten.
- Zorg dat bij het begin van de toetsafnames de volgende zaken gereed liggen:
 - deze handleiding,
 - een scoringsformulier voor elk kind,
 - vijf afnamebladen (kopie) voor elk kind,
 - een afdekblaadje voor elk kind,
 - een pen of potlood voor elk kind,
 - een pen of potlood voor uzelf.
- Zorg dat het kind (het groepje) zich op zijn gemak voelt. Het heeft geen zin om de toets af te nemen bij een kind dat te gespannen is.
- Uit het onderzoek is gebleken dat enkele kinderen veel moeite met deze toets hebben. Als u merkt dat dit bij een kind het geval is, kunt u de toetsafname beter stoppen. Vermeld dat wel op het scoringsformulier.

10.2.2 Specifieke aanwijzingen

In deze paragraaf leest u hoe u een kind (een groepje) op de toets voorbereidt en de oefenvoorbeelden met hem of haar of met het groepje doorneemt. Bovendien leest u hoe u de toets het beste kunt afnemen. Paragraaf 10.2.2 hebt u tijdens de instructie en afname voor u liggen. Zoals eerder vermeld neemt u de toets in één keer af.

Instructie

- Het kind gaat links van u zitten zodat u met uw rechterhand kunt schrijven. Als u linkshandig bent, gaat het kind rechts van u zitten. Bij een groepsafname zitten de kinderen in een kring voor u. Ze zitten ver genoeg van elkaar.
- Stel met een kort praatje het kind (het groepje) op zijn gemak en noteer de voor- en achternaam van elk kind op het scoringsformulier. Schrijf ook de datum op.
- Vertel het kind (het groepje) dat u een spel gaat doen, een spel met letters. Zeg vervolgens: "Ik wil graag weten hoeveel letters jij (jullie) al kent (kennen). Als je een letter niet kent, is dat niet erg. In groep 3 leer je ze allemaal. Ik laat je dadelijk een stel letters zien."
- Zeg tegen het kind (het groepje): "Leg je afdekblaadje onder de regel met het bloemetje. Dus zo. (Doe het even voor). Daar zie je een rups. Die heeft al de letters opgegeten. Je ziet ze zitten in zijn lange buik. Ik noem telkens een letter, en dan zet jij (zetten jullie) een rondje om de letter die daar bij hoort. Als je (jullie) een letter niet weet (weten), is dat niet erg. Dan zet je een rondje om de letter die je het beste lijkt."

• Oefenvoorbeeld 1

Zeg tegen het kind (het groepje): "We gaan eerst een letter oefenen. Zoek maar eens de letter /s/ (spreek uit als de /s/ in 'ijs'). Ga maar met je vinger langs alle letters tot je de letter vindt. Het is dus deze letter (wijs de 's' aan). Pak je potlood en zet er een rondje omheen. Als je een fout hebt gemaakt, zoals hier (u laat dat zien), dan zet je eerst een streep door het rondje. Daarna zet je een rondje om de goede letter."

- Zeg tegen het kind (het groepje): "Nu zeg ik niet meer welke letter het is. Als je het niet weet, zet je een rondje om de letter die je het beste lijkt."

Afname

1. "Leg je blaadje onder de regel met de roeiboot. Zet een rondje om /b/ ('bu')."
2. "Leg je blaadje onder de regel met de vlinder. Zet een rondje om /a/ ('tak')."
3. "Leg je blaadje onder de regel met de vlag. Zet een rondje om /h/ ('hu')."
4. "Leg je blaadje onder de regel met de paddenstoel. Zet een rondje om /d/ ('du')."
5. "Leg je blaadje onder de regel met het bloemetje. Zet een rondje om /r/ ('rrr')."
6. "Leg je blaadje onder de regel met de roeiboot. Zet een rondje om /e/ ('pet')."
7. "Leg je blaadje onder de regel met de vlinder. Zet een rondje om /m/ ('mmm')."
8. "Leg je blaadje onder de regel met de vlag. Zet een rondje om /p/ ('pu')."
9. "Leg je blaadje onder de regel met de paddenstoel. Zet een rondje om /z/ ('zzz')."
10. "Leg je blaadje onder de regel met het bloemetje. Zet een rondje om /w/ ('wu')."
11. "Leg je blaadje onder de regel met de roeiboot. Zet een rondje om /o/ ('pot')."
12. "Leg je blaadje onder de regel met de vlinder. Zet een rondje om /g/ ('ggg')."
13. "Leg je blaadje onder de regel met de vlag. Zet een rondje om /t/ ('tu')."
14. "Leg je blaadje onder de regel met de paddenstoel. Zet een rondje om /f/ ('fff')."
15. "Leg je blaadje onder de regel met de bloemetje. Zet een rondje om /l/ ('lll')."
16. "Leg je blaadje onder de regel met de roeiboot. Zet een rondje om /i/ ('ik')."
17. "Leg je blaadje onder de regel met de vlinder. Zet een rondje om /n/ ('nnn')."
18. "Leg je blaadje onder de regel met de vlag. Zet een rondje om /k/ ('ku')."

19. "Leg je blaadje onder de regel met de paddenstoel. Zet een rondje om /j/ ('ju')." "

20. "Leg je blaadje onder de regel met het bloemetje. Zet een rondje om /u/ ('put')." "

21. "Leg je blaadje onder de regel met de roeiboot. Zet een rondje om /v/ ('vvv')." "

10.3 Bepalen van de uitslag

De uitslag of score van een kind op de Letterkennistoets 2 is het aantal letters dat het goed heeft omcirkeld. Overgeslagen letters worden fout gerekend. Een kind dat bijvoorbeeld 8 letters fout heeft en 1 letter heeft overgeslagen, krijgt een score van $21 - 8 - 1 = 12$. Op het scoringsformulier noteert u de uitslag en het bereikte niveau.

Hieronder staan de goede antwoorden op de items. Bij het nakijken is het handig om de lettervolgorde te onthouden met het zinnetje: 'Bah, dremp zwogt flink juv.'

pagina	1	2	3	4	5
bloemetje	vb. /s/	/r/	/w/	/l/	/u/
roeiboot	/b/	/e/	/o/	/i/	/v/
vlinder	/a/	/m/	/g/	/n/	
vlag	/h/	/p/	/t/	/k/	
paddenstoel	/d/	/z/	/f/	/j/	

10.4 Vaststellen van het niveau

Zoals eerder vermeld kan de Letterkennistoets 2 in mei van groep 2 worden afgenomen. Uit het normeringsonderzoek blijkt dat in mei 454 kinderen van groep 2 een gemiddelde score van 14.32 behaalden. Dit betekent dat de kinderen dan gemiddeld veertien of vijftien letters kennen. Het voorbeelditem of de letter 's' is de meest gekende letter en wordt in oktober van groep 2 door ongeveer 75 procent van de kinderen beheerst. Verder komt uit dit onderzoek naar voren dat de toets op het betreffende meetmoment betrouwbaar is. Men kan er met andere woorden staat op maken.

Wat betreft het vaststellen van het niveau van de kinderen kunt u uit drie verschillende schalen en tabellen kiezen. De eerste schaal is de oude Cito-schaal die de uitslagen van de kinderen in vijf niveaus verdeelt: A, B, C, D en E. Niveau A, B, en C bevatten de scores van de kinderen die respectievelijk goed (25 procent), ruim voldoende (25 procent) en matig (25 procent) presteren. Niveau D (15 procent) en E (10 procent) bevatten de scores van de kinderen die zwak tot zeer zwak scoren. De tweede schaal is de nieuwe Cito-schaal die de uitslagen van de kinderen in vijf niveaus van elk 20 procent verdeelt, namelijk I, II, III, IV en V. De betreffende niveaus kunnen worden aangeduid als respectievelijk goed, ruim voldoende, voldoende, matig en zwak. De derde schaal is de zeven puntsschaal met zeven niveaus. Niveau 1, 2 en 3 bevatten de scores van de kinderen die respectievelijk zeer zwak (11 procent), zwak (12 procent) en matig (17 procent) op de toets scoren. Niveau 4 (20 procent) bevat de scores van de kinderen die een gemiddelde prestatie leveren (voldoende). Niveau 5, 6 en 7 bevatten de scores van de kinderen die respectievelijk ruim voldoende (17 procent), goed (12 procent) en zeer goed (11 procent) presteren. Deze drie schalen

hebben elk hun sterke en zwakke kanten. Het voordeel van de oude Cito-schaal is de eenvoud van de indeling en de bekendheid in het onderwijs via het leerlingvolgsysteem. Een nadeel is dat deze schaal wel onderscheid maakt tussen de kinderen die zwak scoren (niveau D en E), maar niet tussen de leerlingen die een goede prestatie leveren (niveau A). Een ander zwak punt is dat de verdeling in 25 procent nogal grof is. De nieuwe Cito-schaal heeft opnieuw als voordeel de eenvoud van de indeling, terwijl het percentage voor elk niveau hetzelfde blijft. Een ander voordeel is dat niveau III precies het gemiddelde aanwijst. Een nadeel is dat het hoogste (I) en het laagste niveau (V) niet verder worden uitgesplitst. Zo wil een remedial teacher of interne begeleider graag weten welke kinderen heel zwak (of heel goed) presteren. De zeven puntsschaal komt aan die wens tegemoet door de scores van de zwakke kinderen verder uit te splitsen in niveau 1 (11 procent) en niveau 2 (12 procent). Hetzelfde gebeurt voor de kinderen die een goede prestatie leveren (niveau 6 en 7 met respectievelijk 12 procent en 11 procent van de kinderen). Een ander voordeel van de zeven puntsschaal is dat niveau 4 (20 procent) precies het gemiddelde aanwijst. We presenteren voor elke schaal een normtabel met daarin de niveaus, de scores in aantal goed en de grootte van de groep. U kunt dan in overleg met uw collega's en interne begeleider die schaal en tabel kiezen die uw voorkeur heeft.

Nadat u de uitslag van de kinderen van uw groep hebt bepaald, neemt u de normtabel van uw keuze voor u. We geven twee voorbeelden. Het eerste voorbeeld heeft betrekking op Tabel 10.1 met de oude Cito-schaal. U ziet drie kolommen met het niveau, de score in aantal goed en de grootte van de groep in vijf rijen verdeeld. Een van uw kinderen heeft in mei een uitslag of score van 9 behaald. U zoekt nu in Tabel 10.1 de score 9 op. Uit deze tabel blijkt dat deze score correspondeert met niveau D op de oude Cito-schaal. U weet nu dat dit kind een prestatie heeft geleverd waar ten minste 10 procent van de kinderen uit de normgroep (de kinderen die de toets eerder hebben gemaakt) onder blijft, terwijl minstens 75 procent van de jaargroepgenoten deze prestatie overtreft. Niveau D geeft dus een zwakke prestatie aan, een prestatie die er op wijst dat het betreffende kind extra hulp in letterkennis nodig heeft. Het tweede voorbeeld heeft betrekking op Tabel 10.3 met de zeven puntsschaal. Een van uw kinderen heeft in mei een score van 14 behaald. Uit deze tabel blijkt dat deze score correspondeert met niveau 4 op de zeven puntsschaal. U weet nu dat dit kind een prestatie heeft geleverd waar ten minste 40 procent van de kinderen uit de normgroep onder blijft, terwijl minstens 40 procent van de jaargroepgenoten deze prestatie overtreft. Niveau 4 geeft dus een gemiddelde prestatie, een prestatie die gemiddeld door de kinderen van de normgroep werd geleverd.

Het is verstandig om voor letterkennis niet alleen het niveau van de individuele kinderen vast te stellen, maar ook het niveau van de groep als geheel. U kunt dan het beste nog een kolom aan de tabel van uw keuze toevoegen met als titel 'Aantal leerlingen en percentage'. Bij elk niveau noteert u het aantal leerlingen evenals het percentage. Als u Tabel 10.3 voor de individuele kinderen hebt gebruikt en het aantal en percentage van de kinderen bij elk niveau hebt ingevuld, dan kunt u de percentages van de normgroep (derde kolom) vergelijken met de percentages van uw eigen groep (vierde kolom). Als bijvoorbeeld blijkt dat 20 procent van de kinderen van uw groep in niveau 1 terecht komt en 20 procent in niveau 2, dan is er iets aan de hand met de ontwikkeling van de letterkennis van de kinderen en waarschijnlijk ook met het onderwijs in letterkennis aan deze kinderen. U moet dan meer tijd besteden aan de ontwikkeling van letterkennis door vaker gebruik te maken van de letter- of ABC-muur. Waarschijnlijk moet u ook meer instructie, oefening en herhaling geven in het onderscheiden van de begin- en eindklanken van woorden

in combinatie met letters. Uiteindelijk kunt u voor uzelf en in overleg met uw collega's en interne begeleider het beste nagaan hoe u het onderwijs in letterkennis kunt verbeteren. Er zijn momenteel verschillende (computer)programma's op de markt die u hierbij kunnen helpen. Voor meer informatie verwijzen we u naar paragraaf 10.5.

Bij toepassing van de normtabellen dient u rekening te houden met de grootte van de fout die u gemiddeld bij een meting met welke toets dan ook kunt verwachten (de standaardmeetfout). Als u deze standaardmeetfout meeneemt, voorkomt u dat u te veel betekenis hecht aan kleine verschillen tussen de scores van individuele kinderen. De standaardmeetfout van de Letterkennistoets 2 bedraagt in mei 1.89. Een voorbeeld: een kind uit uw groep behaalt in mei een score van 14 op de Letterkennistoets 2. U houdt er rekening mee dat in deze score mogelijk een meetfout ligt besloten. Deze fout bedraagt 1.89. Uitgaande van deze fout kunt u een schatting maken van de echte score, dat wil zeggen van de score die het kind behaald zou hebben als de toets volledig betrouwbaar was. Met een kans van twee op drie kunt u aannemen dat de echte score van het kind zal liggen tussen $14 - 1.89$ en $14 + 1.89$, ofwel tussen 12 en 16 (afgerond). Bij toepassing van de nieuwe Cito-schaal in Tabel 10.2 betekent dit dat het mogelijk is dat de prestatie van het kind niet tot niveau III behoort, maar tot niveau IV.

Hieronder vindt u de normtabellen voor de Letterkennistoets 2 volgens de drie besproken schalen. De normtabellen zijn gebaseerd op toetsafnames bij 454 kinderen in mei van groep 2.

Tabel 10.1 Normen Letterkennistoets 2 voor mei groep 2 volgens de oude Cito-schaal. N=454

Niveau	Score in aantal goed	Grootte van de groep
A	20-21	25%
B	17-19	25%
C	11-16	25%
D	6-10	15%
E	0-5	10%

Tabel 10.2 Normen Letterkennistoets 2 voor mei groep 2 volgens de nieuwe Cito-schaal. N=454

Niveau	Score in aantal goed	Grootte van de groep
I	21	20%
II	19-20	20%
III	14-18	20%
IV	9-13	20%
V	0-8	20%

Tabel 10.3 Normen Letterkennistoets 2 voor mei groep 2 volgens de zeven puntsschaal. N=454

Niveau	Score in aantal goed	Grootte van de groep
1	0-5	11%
2	6-8	12%
3	9-13	17%
4	14-18	20%
5	19	17%
6	20	12%
7	21	11%

10.5 Praktische betekenis

Met de Letterkennistoets 2 kan de leerkracht van groep 2 in mei vaststellen welke kinderen over de nodige kennis van letters beschikken en welke niet. De kinderen met te weinig letterkennis dienen in de laatste maanden van groep 2 en in de eerste maanden van groep 3 extra aandacht en gerichte hulp in letterkennis te krijgen.

De Letterkennistoets 2 stelt de leerkracht van groep 2 ook in staat om na te gaan of de kinderen die in oktober zwak scoorden op de Letterkennistoets 1 in de daarop volgende maanden vooruit zijn gegaan in letterkennis. Met de Letterkennistoets 2 kan de leerkracht vaststellen of zijn of haar inspanningen om de betreffende kinderen de meest bekende letters te leren effect hebben gehad. Dit kan niet door de scores van beide toetsen rechtstreeks met elkaar te vergelijken. Omdat beide toetsen niet hetzelfde zijn wat betreft het aantal items, is alleen een vergelijking op niveaus mogelijk. Gaat een kind bijvoorbeeld van niveau D (oude Cito-schaal) op de Letterkennistoets 1 naar niveau B (oude Cito-schaal) op de Letterkennistoets 2 dan is sprake van een duidelijke vooruitgang.

Er zijn veel manieren om letterkennis bij kinderen van groep 2 en 3 op een speelse wijze te ontwikkelen. Een belangrijk uitgangspunt hierbij is dat letters in onze cultuur heel normaal zijn en dat in de leeromgeving van de kinderen letters ook heel normaal worden gevonden. Dat betekent onder andere dat de leerkracht de namen van kinderen of een opdrachtje op het bord schrijft, dat hij of zij een verjaardagskaart of brief voor oma voorschrijft en objecten in de klas voorziet van een label. Het betekent ook dat hij of zij belangrijke woorden uit een prentenboek of voorleesverhaal in klanken verdeelt en op het bord schrijft. Ook het zoeken van woorden die met dezelfde klank beginnen of eindigen is een spel dat de kinderen bewust maakt van de klanken en van de letters van woorden. Een belangrijk hulpmiddel in dit verband is de (voor)naam van kinderen, misschien wel de meest elementaire verwijzing van een geschreven woord. Door de naam van een kind op te schrijven die bijvoorbeeld met een /r/ begint en door vervolgens aan de kinderen te vragen of ze nog meer namen en woorden kennen die met een /r/ beginnen, worden ze zich bewust van de betekenis of functie van letters. Een veel gebruikt middel om letters spelenderwijs aan te leren is verder de letter- of ABC-muur. Deze wand met letters en illustraties kan vrijwel elke dag gebruikt worden om goed naar woorden en klanken te luisteren en naar woorden en letters te kijken en om op die manier klanken aan letters en letters aan klanken te koppelen. Uit ervaring en onderzoek is bekend dat kinderen met veel plezier met letters spelen en dat ze het geheim van het schrift willen ontdekken.

Raadpleeg voor meer informatie over de lettermuur of de ABC-muur het boek *Werken aan taalbewustzijn. Prototype voor het stimuleren van fonologisch bewustzijn in betekenisvolle contexten* (Van Kleef & Tomesen, 2002) van het Expertisecentrum Nederlands. Zie verder het boek *Dyslectische kinderen leren lezen: individuele, groepsgewijze en klassikale werkvormen voor de behandeling van leesproblemen* (Smits & Braams, 2006).